

In Beweging - Naar een toekomstbestendige duurzame landbouw

Voor u ligt het Landbouwakkoord. Het akkoord is gesloten in én na een roerige tijd. Nog geen twee jaar geleden gingen de vlaggen in Nederland ondersteboven. De dialoog tussen overheid en boeren bestond alleen nog op papier. In oktober 2022 schreef Johan Remkes in zijn advies over de oorzaken hiervan. Dat advies ging niet alleen over stikstof, over natuur of over het verdienvermogen van de boer. Het ging ook over respectvol omgaan met elkaar. In een land waar niet alles overall kan, maar waar ook heel veel wél zou moeten kunnen. Er werd geadviseerd om een Landbouwakkoord te sluiten. Zodat overheid en de betrokken sectoren samen de route zouden uitzetten naar een toekomst die wél kan.

Het was geen eenvoudig akkoord om te sluiten. Ten eerste omdat vertrouwen te voet terugkomt en dus nog broos is. Ten tweede omdat de natuuropgaven heel groot zijn. Ten derde omdat ook de kiezer sprak. Toch vonden alle partijen dat stabiel beleid nu nodig is. Voor boeren en tuinders en de natuur. Dat betekent dat er alles aan gedaan moest worden om tot een akkoord te komen. Partijen hebben daarvoor verder gekeken dan het eigen belang.

Voordat we overgaan tot de vele pagina's tekst met afspraken die horen bij zo'n akkoord, willen we in dit eerste hoofdstuk de kern van het akkoord uiteenzetten.

DE KERN VAN ONS AKKOORD: OVERHEID, BOER, MARKT, KETEN EN CONSUMENT IN BEWEGING

Dit Landbouwakkoord richt zich op de landbouw zoals die zich tot 2040 ontwikkelt. Dit laat onverlet dat voor bepaalde specifieke beleidsdoelen eerdere jaartallen van kracht zijn. De landbouw in 2040 zal een andere zijn dan die van 2020. De kern van die verandering is dat de milieuruimte bepalend wordt voor de hoeveelheid productie die ons land kan dragen; dat is volgens ons onontkoombaar. Daarmee wordt landbouw **toekomstbestendig** en **duurzaam**. Onze boeren en tuinders zijn vakmensen die weten wat werkt op hun bedrijf en in hun omgeving. Daarom gaan we zodra dit kan over tot **doelsturing**. Dat betekent dat we boeren en tuinders in staat stellen zélf te bepalen hoe zij invulling geven aan toekomstbestendige en duurzame landbouw. Centraal in doelsturing staat de invoering van een integrale set kritische prestatie indicatoren en een **stoffenbalans**, die afrekenbaar wordt zodra dit

kan. Om tot zo'n afrekenbare stoffenbalans te komen, qua techniek en juridische mogelijkheden, zetten overheid en sector zich maximaal in. Ondernemers maken de keuzes voor aanpassing aan hun bedrijf langs een aantal ontwikkelpaden. Dit, in combinatie met afspraken over **grondgebondenheid** en de omgang met **mest**, leidt tot perspectief. Perspectief voor **blijvers** en voor **jonge boeren en tuinders**.

Bij dat perspectief hoort ook dat het aantal productierechten omlaag gaat en er minder dieren zullen zijn. Dat is een bittere pil, maar een pil die in het licht van het perspectief dat erdoor ontstaat, te slikken is. De resterende opgave voor de blijvende agrariërs is daardoor lager. **Eigen keuzes** van ondernemers staan ook hier voorop. Er ligt een palet aan maatregelen klaar om vrijwillige stoppers zo goed mogelijk te helpen bij het stoppen. In de combinatie tussen stoppers en **blijvers die in hun boerenbedrijf economisch en ecologisch in balans brengen** en maatschappelijk de doelen van natuurherstel & biodiversiteit, stikstof & klimaat en bodem & water, als ook dierenwelzijn in hun bedrijfsvoering integreren, **ligt de eerste sleutel van dit akkoord**.

De tweede sleutel is onze inzet op **beweging in de markt**. Beweging naar eerlijkere prijzen en naar **nieuwe markten**, passend bij een toekomstbestendige en duurzame landbouw én samenleving. Een solide verdienmodel ontstaat alleen wanneer boeren en tuinders van hun afnemers - zoals voedselproducenten, supermarkten en uiteindelijk de consument - een **eerlijke prijs** krijgen voor hun producten. Die eerlijke, hogere prijs voor duurzamere producten vraagt om **heldere standaarden** zodat consumenten weten wat ze kopen. Eerst in **Nederland**, maar zo snel mogelijk ook in **Europa**. Daarin bewegen afnemers maar ook de toeleveranciers en de banken. Ze dragen allemaal bij.

De **biologische landbouw** heeft laten zien dat het mogelijk is om op basis van een hogere standaard een betere prijs uit de markt te krijgen. De komende jaren zal de voortrekkersrol van de biologische landbouw op het gebied van duurzaamheid verder tot ontwikkeling (moeten) komen. In dit akkoord leggen we daarom specifieke nadruk op de verdere ontwikkeling van biologische landbouw en andere vormen van natuurinclusieve en kringlooplandbouw.

WAT BETEKENT DIT AKKOORD CONCREET VOOR BOEREN EN TUINDERS?

De valkuil is dat het al snel gaat over grote maatregel-pakketten en sectorbrede bewegingen. En over de noodzaak om afspraken te maken om onze natuur te herstellen, de klimaatproblemen aan te pakken en de waterkwaliteit te verbeteren. Dat gaat soms voorbij aan de praktijk: namelijk dat er in Nederland 50.000 individuele agrarische bedrijven zijn van ondernemers die elke dag hard werken aan de toekomst van hun bedrijf. Niet met een kwade inborst of de bedoeling het milieu te belasten. In het besef dat de beweging begint aan de keukentafel op het boerenerf, willen wij voorop zetten wat dit akkoord betekent voor onze boeren en tuinders.

We poetsen niet weg dat de verandering die boeren en tuinders zullen moeten doormaken, groot is. Boeren en tuinders hebben altijd te maken gehad met veranderingen. Dat maakt het bestaan als agrarisch ondernemer ook zo veeleisend en veelzijdig. Maar de komende jaren zal er voor iedere boer en tuinder in Nederland veel gaan veranderen. Misschien wel meer dan ooit, met name op het gebied van duurzaamheid en dierenwelzijnseisen. De overheid steunt daarbij met maatregelen en beleid en vult daar waar nodig gaten in het bestaande beleid aan. Dat ondernemers die verandering kunnen doormaken, is een groot publiek belang. Daarom spreken we in dit akkoord ook passende publieke ondersteuningspakketten af, zodat boeren en tuinders kunnen veranderen.

Dit akkoord legt geen blauwdruk op aan iedere agrarische onderneming. Het gaat er juist om dat individuele boeren en tuinders eigen keuzes maken, die passen bij hun bedrijf en hun omgeving. We schetsen daarvoor wel een aantal routes. Die bouwen voort op recent werk van de SER en de perspectieven uit het advies van de heer Remkes. We zien voor boeren twee hoofdroutes: duurzaam intensiveren en omschakelen. Deze routes sluiten elkaar niet uit. Het is ook denkbaar dat ondernemers elementen van beide hoofdroutes combineren in hun bedrijfsvoering.

DE HOOFDRUTES EN WAAR BOEREN OP KUNNEN REKENEN

A | **Boeren en tuinders die doorontwikkelen: duurzaam intensiveren**

Deze boeren en tuinders blijven - binnen de grenzen van het natuurlijk systeem - concurrerend produceren op de (inter)

ationale markt, met een zo hoog mogelijke productie bij een zo laag mogelijke belasting van het milieu. Bijvoorbeeld door te investeren in high tech open of gesloten systemen. In de toekomst zal er meer nadruk komen op de Europese markt. Daar ontstaat steeds meer vraag naar duurzame producten, zo is de verwachting. Maar wanneer er vanuit Nederland een ruimer aanbod van duurzame producten op de markt komt, staat daar eerst waarschijnlijk in een aantal gevallen nog onvoldoende vraag tegenover. Daarom helpen we agrarische ondernemingen bij de investeringen die nodig zijn om hun bedrijf aan te passen, zodat veranderen loont.

Ondersteuning:

- *Eén Nederlandse duurzaamheidsstandaard*, met toezeggingen over kostprijsvergoeding in de Nederlandse markt en zo snel als mogelijk ook op de Europese markt.
- *Investeringsubsidies*, om te investeren in bewezen best beschikbare technieken, waardoor emissies en de druk op het milieu afnemen.
- *Een adequaat pakket rond weerbare teelten*, om akkerbouwers te helpen ook hun bijdrages te leveren, in het bijzonder voor water.
- *Vergroting van hoogwaardige mestverwerkingscapaciteit* en subsidies voor mestverwerkingsinstallaties.
- We blijven in Europa met kracht pleiten voor erkenning van *Renure en andere kunstmestvervangers*.
- *Versnelde en verhoogde ambities en toezeggingen rond de verduurzaming van veevoer* en additieven tegen redelijke prijzen.
- *Transitieleningen* met rentekortingen van de banken voor doorontwikkende boeren, om liquiditeit en investeringsvermogen op peil te houden.
- *Uitbreiding ecosysteemdiensten* met een eerlijke beloning voor de bijdrage aan maatschappelijke prestaties, zoals landschap en natuur.

B | **Boeren en tuinders die omschakelen: biologisch, MFL en/of ANLb**

Het gaat hier om agrarische ondernemingen die fors extensiveren en/of nieuwe verdienmodellen ontwikkelen. Zij schakelen over naar een hogere productiestandaard of zelfs naar een biologische bedrijfsvoering (of een vergelijkbaar

hoogwaardige productiestandaard), kiezen met een flink deel van hun bedrijfsvoering voor Agrarische Natuur- en landschapsbeheer (ANLb) en/of beginnen een multifunctioneel bedrijf (MFL). Hiermee staat niet een hoge productie centraal, maar een combinatie van diensten en activiteiten waarmee een goed inkomen wordt verdiend.

Ondersteuning:

- *Eén Nederlandse duurzaamheidsstandaard*, met toezeggingen over kostprijsvergoeding in de Nederlandse markt en zo snel als mogelijk ook op de Europese markt.
- *Uitbreiding van het Actieplan biologisch*, met concrete stijging van beschikbare middelen, incl. investeringssubsidies bij omschakeling naar biologisch.
- *Inzet op nieuwe routes voor natuurinclusief boeren* door centrale en gesubsidieerde ontwikkeling van nieuwe systeeminnovaties.
- *Aanmerkelijke uitbreiding van ecosysteemdiensten* met een eerlijke en langjarige beloning voor de bijdrage aan maatschappelijke prestaties, zoals landschap en natuur. Er komt 180.000 hectare ANLb bij.
- *Inzet op ontwikkeling van nieuwe ketens*, zoals vezelproductie ('biobased' producten).
- *Stimuleren korte ketens en multifunctionele landbouw* door de tegenstrijdige regels aan te pakken, meer ruimte te geven in het ruimtelijke ordeningsbeleid en te investeren in ondersteuning van deze routes.
- *Transitieleningen* met rentekortingen van de banken voor omschakelende boeren, om liquiditeit en investeringsvermogen op peil te houden.

C | Algemene maatregelen voor boeren en tuinders in dit akkoord

Veel van de afspraken in dit akkoord zijn er voor alle boeren. We noemen de belangrijkste:

- Investeringsprogramma's in kennis- en onderwijsprogrammering rond landbouw.
- Sociaal-emotionele en technische advisering voor boeren en tuinders die in beweging komen: individueel, vrijwillig en onafhankelijk.

- Het nadrukkelijk beschikbaar houden van landbouwareaal, zodat er voldoende ruimte is voor de blijvers.
- Om jonge boeren een goede start te geven, spreken we af dat we de vestigingssteun verhogen en de fiscale voordelen van de BOR handhaven.
- In 2024: beschikbaar komen van een in Europa unieke 'verplaatsingsregeling' die agrarische ondernemers helpt die vanwege milieudruk moeten of willen verplaatsen.

IN BEWEGING NAAR EEN KLEINERE SECTOR

Dit akkoord gaat ervan uit dat de veestapel tot 2035 met zo'n 25-30 % zal krimpen als gevolg van een breed palet aan maatregelen waarbij er vrijwillige stoppers zullen zijn maar er bijvoorbeeld ook meer productierechten worden afgeroomd bij overdracht. Dit is nodig om de landbouw toekomstbestendig en duurzaam te maken.

Voor ondernemers die willen stoppen liggen daarom stoppersregelingen klaar, zodat stoppen een weloverwogen keuze is die vrijheid oplevert. Sommige boeren en tuinders hebben nu al veel moeite om een opvolger te vinden. Er kunnen ook andere redenen zijn om te stoppen, vanwege de financiële risico's of omdat boeren geen toekomst voor zichzelf in de landbouw zien. Deze stoppers maken ruimte voor de blijvers, dit akkoord ondersteunt hen daarom maximaal.

DE MARKT EN KETEN IN BEWEGING

Hiervoor benoemden we vooral wat we allemaal aan ondersteuning afspreken voor boeren die gaan bewegen. Die ondersteuning komt, zeker de komende jaren, primair van de overheid. En daarmee dus van elke Nederlander. Dat is geen permanente, houdbare lijn: het boerenbedrijf is een onderneming. De weg naar een nieuw evenwicht tussen een (meer) duurzame productie en een duurzaam verdienvermogen loopt via de markt en de keten.

We hebben met elkaar aan de akkoordtafel geproefd aan een échte beweging van de markt en van de keten. Dat gaat niet van de ene op de andere dag: uiteindelijk moet de consument meebewegen. Hetzij door minder keuze, hetzij door betere informatie. We hebben een 'nieuwe Nederlandse standaard' voor duurzaamheid afgesproken. Nog dit jaar komt er voor alle Nederlandse supermarkten en een flink deel overige afnemers één standaard waar we niet op concurreren maar

samenwerken aan verduurzaming en toekomstbestendigheid van de landbouw en ons voedsel. Ambitie is dat in 2030 80% en in 2035 100 % van de productie in Nederland en de daarop volgende bewerking, verhandeling en/of verkoop hieraan voldoet.

De markt waarvoor onze boeren en tuinders produceren is breder dan alleen Nederland. Dat zal zo blijven: in een vruchtbare delta als de onze is het logisch dat er ook voedsel, planten en bomen verbouwd worden voor mensen buiten onze landsgrenzen. Maar dat moet wel toekomstbestendig en duurzaam: geen inzet op grote volumes tegen een heel lage prijs, maar specialisatie en topkwaliteit.

Daarmee is het komen tot één duurzaamheidsstandaard voor de Nederlandse markt een heel belangrijke maar wel nog onvoldoende beweging. Er is ook een gezamenlijke, krachtige en langjarige inzet in Europa nodig. De kans op succes van het Landbouwakkoord wordt vergroot door voor de Nederlandse initiatieven EU-breed steun te zoeken en daarmee een gelijk(er) speelveld op de interne markt te maken. Want het tempo buiten Nederland is minder makkelijk te bepalen vanuit dit akkoord.

Onze boeren en tuinders verbouwen niet alleen voedsel. We verwachten dat er steeds meer vraag gaat ontstaan naar duurzame bouwmaterialen en grondstoffen. Ook de bijdrage aan de energietransitie met groen gas en wind- en zonne-energie zijn kansen voor een duurzame en economisch vitale landbouw. We zetten in op de ontwikkeling van die markten en stimuleren zoveel mogelijk Nederlandse boeren en tuinders om ook voor die markten te gaan produceren.

DE BEWEGING VOOR ECOLOGIE EN MAATSCHAPPIJ

Deze inleiding op ons akkoord begon met de belangen en perspectieven van onze boeren. Maar ook de andere kant van de medaille doet ertoe: de opbrengsten van dit akkoord voor natuur. De opgave waar we voor staan is helder: de milieudruk moet fors omlaag. Het belang van die opgave is niet alleen goed voor de natuur en klimaat. Ons land zit al jaren op slot qua economische ontwikkeling. Op de langere termijn kan dat voor vele Nederlanders flinke negatieve gevolgen hebben voor welzijn en welvaart.

We hebben daarom in dit akkoord ook de pijn genomen die het herstellen van de balans tussen ecologie en economie in de landbouw gaat opleveren. Juist doordat we er een groot pakket aan ondersteuning voor de beweging tegenover kunnen zetten. Concreet betekent dat:

- We borgen doelbereik voor de bijdrages van de landbouw aan de stikstof-, milieu-, klimaat- en wateropgaves. Daarvoor combineren we de inzet op managementmaatregelen, technische innovaties, systeeminnovaties, afspraken over mest en grondgebondenheid, grondgebruik in de gebiedsprocessen en afspraken over stoppers.
- De benodigde areaalgroei van natuur die volgt uit al vastgesteld beleid kan plaatsvinden, mede door de ruimte die ontstaat door stoppers en krimp.
- Productie van voedsel gaat met respect voor dieren.
- Biodiversiteit krijgt een flinke impuls, mede door de forse uitbreiding van ANLb en andere ecologische maatregelen als bufferstroken en groen-blauwe dooradering.

Door óók een flinke bijdrage te leveren aan de ecologische doelen, levert dit akkoord grote maatschappelijke waarde.

TER AFSLUITING

Het was geen eenvoudige opgave om dit landbouwakkoord te sluiten. Wij maakten ons daar geen zorgen over: het is logisch dat het niet makkelijk was. Er wordt te veel gedacht in een tegenstelling tussen landbouw en natuur, waar we de brug te slaan hadden naar een perspectief waarin die twee samengaan. En de partijen aan tafel hebben welbegrepen eigenbelang. Maar het akkoord vroeg om denken vanuit algemeen belang: de maatschappelijke, de economische en ecologische opgaven waar landbouw én Nederland voor staan.

Het is niet gemakkelijk om de bril van het algemeen belang op te zetten, zo ervoeren we zelf ook bij momenten. Je maakt je er niet populair mee. Want in het algemeen belang is het soms zoeken naar het natuurbelang, het economische belang of het agrarische belang. Het algemeen belang bestaat juist uit de weging van dat alles samen. De balans tussen het één en het ander. Tussen het zoet en het zuur. We nodigen u als lezer uit om ook door de bril van het algemeen belang naar dit akkoord te kijken.

Met dit akkoord beginnen we de beweging van de landbouw die naar 2040 en verder nodig is. Naar een landbouw die een duidelijke en belangrijke functie en meerwaarde heeft: als voedselproducent maar ook meer en meer als producent van biobased materiaal. Als beheerder van landschap en natuur. En als verbinder tussen mens en omgeving, tussen stad en platteland.

We hebben niet de pretentie dat dit akkoord een sluitende blauwdruk biedt voor alle vraagstukken die tot 2040 op ons afkomen. Er zullen dingen gebeuren die de afspraken in dit akkoord in een ander daglicht stellen of om bijsturing vragen. Daarom komen we ook met afspraken hoe we in de toekomst met elkaar omgaan. We zullen elkaar, boeren en tuinders, overheid en samenleving, vast moeten houden om samen de ecologische en economische doelen te bereiken. We houden elkaar bij de les of de doelen gehaald worden. Dat gesprek zullen we blijven voeren, dit akkoord vormt daar de basis voor.

De akkoordpartijen